

לקט פניני הרב

על

פרשיות השבוע

ספר בראשית – פרשת מקץ

מאת

הרב יוסף דוב הלוי

סולובייצ'יק זצ"ל

נאסף ע"י מנחם יהודה נוסבאום

מ--:

מסורה – מאסף תורני - איחוד הקהילות החרדיות באמריקה

בית יצחק – קובץ תורני – ישיבת רבנו יצחק אלחנן

YU Torah

ספרי הרב צבי שכטר שליט"א:

נפש הרב

מפניני הרב

דברי הרב

ומעוד מקורות כפי שצוין בראש כל קטע שנלקט

ירושלים תובב"א

תשפ"ג – מהדורה שניה

א) בראשית פרשת מקץ פרק מא

(א) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרָעָה חָלַם וַהֲנֵה עֹמֵד עַל הַיָּאֵר:

מתוך: חזון ומנהיגות עמ' כ-כא [תורגם מאנגלית]*

ב) בראשית פרשת מקץ פרק מא

(א) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרָעָה חָלַם וַהֲנֵה עֹמֵד עַל הַיָּאֵר:

מתוך: דברי הרב – עמ' רסב-רסג

'קץ' ו-'סוף'

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרָעָה חָלַם וַהֲנֵה עֹמֵד עַל הַיָּאֵר:" [בראשית מא:א] – המונח 'קץ' מופיע לעיתים קרובות בתנ"ך, ותמיד פירושו 'סוף' כמו "קץ פל-בשר בא לפני". [בראשית ו:יג] – או- מקץ שבע שנים תעשה שמיטה: [דברים טו:א].

המלה 'קץ' בספרות התלמוד והמדרש מתייחסת לגאולת המשיח. כמובן המשמעות המילולית של המילים 'קץ' ו-'סוף' זהה: הסיבה שבחרו במילה 'קץ' ולא במילה 'סוף' לכינוי הגאולה הינה די ברורה. המילה 'סוף' מתייחסת לכל מיני פעולות של הפסקה. אם יורד גשם ופתאום הגשם מפסיק אפשר לומר 'סוף הגשם' אבל לא מתאים לומר 'קץ הגשם'. המילה 'קץ' בדרך כלל מציינת סיום של תהליך התפתחותי. כאשר ישנו עניין של מילוי הבטחה או השלמת הוויה היסטורית השימוש במילה 'קץ' מתאים. הקב"ה הבטיח שבנקודה מסיימת בהיסטוריה תהיה גאולה לעם ישראל. אנחנו איננו יודעים את התאריך של 'הקץ' – אבל 'הכל יכול' אכן יודע. זמן הגאולה הינו בסוף תהליך ארוך של זיכוך - תהליך קתרטי. ההתבשלות של התהליך הזה נקרא 'קץ'.

הסיפור של יוסף איננו רצף מקרים שרירותיים. סיפור החיים של יוסף מיצג תהליך התפתחותי קפדני אשר עיצב את נתיב התקדמותו ושנתן לו ההזדמנות להגשים את כישרונותיו המגוונים. יוסף בילה שנים רבות בעבדות ובכלא. כל מקרה ומקרה בחייו תרם לעיצוב דמותו התנכית האדירה - 'יוסף'. כאשר שעתו הגיעה, יוסף היה מוכן וכשר למלא תפקיד רם של משנה למלך מצרים. ביום ההוא אחרי עוד שנתיים בכלא "וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים. . ." ויוסף היה מוכן. הפסוק מדגיש ששהייתו של יוסף במצרים הייתה נקבעת מראש ומתוכננת בדיוק לרגע הזה על ידי הקב"ה.

אותו דבר נכון לגבי גאולת ישראל. אנחנו מאמינים שה'גאולה' תבוא בדיוק באותו הרגע שכנסת ישראל מוכנה וכשרה. עם ישראל חייב להתבגר ולהיות בשל ל-'גאולה'. הם חייבים לטהר עצמם מהרבה הרגלים ומנהגים רעים ומנהגות ההרסניים של קינאה יהירות והבתנות וכדומיהם. זהו תהליך של תשובה. אבל ברגע שתהליך התשובה הזה יגיע להגשמתו – ה-'גאולה' תיכף ומיד תתממש.

*ר' שלמה איתן הגה את התרגום לעברית

ג) בראשית פרשת מקץ פרק מא
(א) ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר:
(לח) ויאמר פרעה אל עבריו הנמצא כזה איש אשר רוח אלקים בו:

מתוך: דרש דרש יוסף – עמ' עט-פ

וּפְרַעַה חֶלֶם – בזמן הווה

כתוב: "ופרעה חלם" - בזמן הווה. לכאורה היה צריך לומר "ופרעה היה חולם" - בזמן עבר. יש משמעות לדרך שבה התורה מתארת את האירוע; המלה "חולם" מתפקדת כאן כצורת הבינוני (participle) ולא כפועל, כי היא איננה מתארת את האירוע (כפועל) אלא את האדם (בצורת הבינוני). השימוש בזמן הווה מדגיש את העובדה יוצאת-הדופן שפרעה הוא כעת חולם. אישיותו עברה שינוי פתאומי ובלתי צפוי, שהתרחש בדיוק כאשר יוסף הגיע לבשלות והיה מוכן להיות מורם ממצבו הקודם. לו נעשה שימוש בלשון עבר, פרעה לא היה ממנה את יוסף למשרה של סמכות מלכותית, משום שלא היה שום דבר מיוחד בעובדה שהוא חלם. איך הצליח פרעה להבחין בין פרשנותם של קוסמיו לחלומותיו לבין פרשנותו של יוסף? מדוע הוא קיבל את פרשנותו של יוסף בעוד הוא דוחה את זו של האחרים? בוודאי שהוא לא הונחה ע"י רוח הקודש. כדי להכיד באוטנטיות של פרשנותו של יוסף, היה על פרעה להפוך גם הוא, כמו יוסף, לחולם ולפתח אליו קרבה. רק כאשר גם הוא הפך לבעל חזון, יכול הוא להעריך את גאונותו האינטלקטואלית של יוסף. לאור זאת, נוכל להבין מדוע פרעה רצה שמשפחתו של יוסף תהגר למצרים. הוא סבר שהם בוודאי כולם ברוכי-גאונות. ולכן נאמר "פרעה חולם": פרעה פתאום נעשה חולם ובעל חזון. כשהוא ויוסף נפגשו, היתה ביניהם הרמוניה מלאה. איך אירעה כזו טרנספורמציה, שבה עבד ואסיר לשעבר עולה לגדולה, למלכות, ופרעה כל כך נפעם עד שהוא מכריז "הנמצא כזה איש אשר רוח א-להים בו?" איך זה קרה? זו עבודתה של ההשגחה העליונה. פרעה ראה ביוסף שתי תכונות: חכם וגבון. החכם מסוגל לחשוב בהיגיון ולשער השערות. הוא בעל דמיון גדול ועז. האדם הגבון, שהוא בעל תפיסה עמוקה, מסוגל לתרגם תוכניות למעשים. יוסף לא היה רק מנהל חשבונות מוכשר. היו לו הכשרונות והתובנה שאפשרו לו לנהל בגאונות את כלל המשק הכלכלי של האימפריה המצרית - ואלה התכונות שפרעה ראה בו.

(ה) בראשית פרשת מקץ פרק מב
(ו) וַיֹּסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל הָאָרֶץ הוּא הַמְּשִׁבִיר לְכָל עַם הָאָרֶץ
וַיִּבְּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אַפְּנִים אֶרְצָה:

מתוך: ימי זיכרון – עמ' ע

יוסף, שהיה המושל רב-ההצלחה של המעצמה הגדולה ביותר בעולם העתיק, והמארגן הגדול והמוכשר של כלכלתה, כנאמר בו: "ויוסף הוא השליט על הארץ, הוא המשביר לכל עם הארץ" (שם מב, ו) – בוודאי שהיה ראוי ומתאים לאיצטלא של מלכות ולהיות מוכתר בכתר מלוכה. אולם לא כך היה. יוסף נשאר כעין עולה הנקרבת על המזבח, כדי שאחרים יזכו בגדולה. וכן היה גם יצחק אבינו עקוד על גבי המזבח, ושכרו ניתן לו רק לעתיד לבוא ולאחר זמן: "הי יראה, אשר יאמר היום בהר הי יראה" (שם כב, יד). יהודה, בנה של לאה, איש הגבורה, הוא שזכה במלכות. ספירת המלכות יונקת, על פי הקבלה, ממידת הגבורה יותר מאשר משאר הספירות. יוסף, בנה של רחל, שינק בעיקר ממידת החסד, זכה למידת הקדושה הנולדת בשעה שהחסד מתגלה. יהודה הוא המלך ויוסף הוא "נזיר אחיו". שתי המידות האלה, של קדושה ומלכות, של שני השבטים יהודה ויוסף, מתלבשות בנשמת האומה ומייצגים אותה, וצירופן מהווה את תמציתה של כנסת ישראל. כל שאר השבטים על כוחותיהם מתקבצים סביב סביב שני השבטים האלה, כנאמר: "וואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו: ליהודה ולבני ישראל חברו, ולקח עץ אחד וכתוב עליו: ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו (יחזקאל לו, טז). וכן בתפילת שחרית: "כי לך נאה ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה, הלל וזמרה, עוז וממשלה, נצח גדולה וגבורה, תהילה ותפארת, קדושה ומלכות". שתי המידות האחרונות הן גולת הכותרת בברכות השחר לפני רבונו של עולם, ובתוך המיבנה ההיסטורי של כנסת ישראל.

(ז) בראשית פרשת מקץ פרק מב
(א) וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֹׁכֵר בַּמִּצְרַיִם
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְרָאוּ:

מתוך: חזון ומנהיגות – עמ' לה-לו

"וַיֵּרָא"

"וירא יעקב כי יש שכר במצרים" – מה ראה? "וישמע יעקב" נראה מתאים יותר. תיבת "וירא" משמשת בדרך כלל להצבעה על גילוי דבר מפתיע, אישוש להשערה או לחשר. "וירא (משה) כי אין איש" (שמות ב, יב), "וירא ויעקב את העגלות" (בראשית מה, כז). "וירא" משמשת גם לציון סיומו של תהליך של חיפוש, כאשר האדם מגיע בסופו של דבר אל יעדו: "וירא [אברהם] את המקום מרחק" (בראשית כב, ד). פועל זה איננו משמש כאשר מתבקש לומר על אדם שהוא למד דבר-מה או נודע לו עליו.

רש"י חש בקושי זה ועל כן הגיע למסקנה כי השימוש בפועל זה אינו מציין תוספת מידע לכדה, אלא רומז לסוג כלשהו של חוויה שברמיון: "ומהו וירא, ראה באספקלריא של קודש שעדיין יש לו שכר במצרים. ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף ושהוא עדיין חי".

בלשון אחרת: יעקב הופתע לגלות ששיטת חלוקת המזון של השלטון המצרי, בניית מערכת של הקצבת מזון כדי למנוע העלאת מחירים, ספסרות ואגירה, משקפת את המוסר הכלכלי של אברהם, הקובע כי אסור שהחזק והעשיר ירוויח מסבלו של העני. אך איך ייתכן, תהה יעקב, שמצרים הפגאנית תפעל ברוח תורתו של אברהם? כיצד זה היא מפגינה רגישות מוסרית כה מעודנת?

ו) בראשית פרשת מקץ פרק מב
(ו) ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ
ויבאו אחיו יוסף וישתחוו לו אפים ארצה:

מתוך: ימי זיכרון – עמ' 20-200

"ויוסף הוא השליט על הארץ, הוא המשביר לכל עם הארץ,
ויבאו אחיו יוסף וישתחוו לו אפים ארצה" (בראשית מב, ו).

אלומתו של יוסף מתעצמת,

הוא המושל הכלכלי של מצרים ושל כל המזרח התיכון כולו, כל האלומות
מקרוב ומרחוק משתחוים לו. בין הנכנעים לו נמצאות גם אחת עשרה
האלומות של אחיו יוסף, ובה מתקיים חלומה הראשון של יוסף: "והנה
תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי" (שם לו, ז).

"ויכר יוסף את אחיו" (שם מב, ח) – האם היה יוסף מרוצה מכך? לאו
דווקא. יוסף אף פעם לא נכסף למימושו בפועל של החלום הראשון בדבר
השלטון. יוסף נכסף היה למלכות, למשיחיות, למימושה של השקפת
שולמו של אברהם אבינו בדבר רוח ה', רוח עצה וגבורה, רוח חכמה ובינה.
אין יוסף מעוניין כלל, כי אחיו הרעבים ישתחוו לו, לאלומתו, למחשני
המזון העמוסים, המלאים מזון אל זן. יוסף רוצה, כי אחים שבעים
ועשירים ישתחוו לאישיותו הגדולה והמזהירה של מלך ישראל, של משיח
ה'. אולם כדי להגיע למדרגה כזו, למימושו בפועל של החלום השני, צריך
גם אבא להשתחות לו. ישראל-סבא צריך להכיר בו כמלך, כמשיח ה'. כל
ההשתחויות של האחים ושל יעקב הן חסרות ערך – "ויזכר יוסף את
החלמות אשר חלם" (שם ט) – לא בחלום אחד בלבד נזכר יוסף אלא
בשניהם. החלום השני עדיין לא נתממש במציאות, ולעולם לא יתממש,
אלא אם כן אף ישראל-סבא יפול אפיים ארצה לפניו ויכנה אותו בקול רם
וברור בשם אדוני. דבר אחד בלבד רוצה יוסף: שירד אביו למצרים מבלי
לדעת שהוא בנו, ויבוא וישתחוה לפניו. בהשתחווייה זו יגלה את הרז
ויחשוף את זהותו האמתית של יוסף ואחר כך יבוא הכול על מקומו
בשלוש.

יוסף מתחיל לערוך מעין משחק עם האחים, שבמבט ראשון נראה
כאכזרי ובלתי סביר. הוא דורש מאחיו להשאיר אצלו את בנימין, האח
הקטן, ולשם כך הוא משתמש בכל האמצעים שברשותו, לרבות עלילה
חמורה בדבר גביע הכסף. יוסף ידע, שאם יישאר בנימין אצלו וברשותו

יאלץ יעקב בסופו של דבר לבוא מצרימה, שהרי לא יוכל ולא ירצה לוותר
על בנימין. ואז, כאשר יבוא יעקב בלי לדעת פרטים בדבר אישיותו של
המשנה למלך, ויאלץ להשתחוות לו, יתממש גם החלום השני: ישראל-
סבא ימסור לידיו את כתר של מלכות ישראל.

והנה עתה מתערבת ההשגחה: את המלכות נתנה האומה הישראלית
ליהודה דווקא. מיד לאחר מעשה מכירת יוסף. עם הולדת פרץ, החלה
ההשגחה למסור לידיו של יהודה את המלכות: "ויהי בעת ההוא וירד
יהודה מאת אחיו וגוי ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת
עליך פרץ. ויקרא שמו פרץ" (שם לח, א, כט). המלכות, שעד כה לא היתה
שייכת לאף אחד מהשבטים, ניתנה עם הולדת פרץ ליהודה. יוסף לא יזכה
במלכות. יעקב לא יירד מצרימה עד שיידע פרטי אישיותו של המשנה
למלך המיסטורי, ולא ישתחוה לפניו. העניינים מסתבכים ומתפתח
מאבק בין יהודה ויוסף, כנאמר: "ויגש אליו יהודה ויאמר: בי אדני, ידבר
נא עבדך דבר באוני אדני" (שם מד, יח); "כי הנה המלכים נועדו עברו
יחדו" (תהלים מח, ה) – ואומר המדרש: "כי הנה המלכים" – זה יהודה
ויוסף; "עברו יחדיו" – זה נתמלא עברה על זה וזה נתמלא עברה על זה;
"המה ראו כן תמהו" (שם, ו) – אלו השבטים; אמרו: מלכים מדיינים
אלו עם אלו – אנו מה איכפת לנו" (בראשית רבה צב). לפנינו מאבק
אישי בין יהודה ויוסף על המלכות. לפנינו אם הדרך להמשך ההשתלשלות
של תולדות ישראל עד "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד,
ט). יוסף אינו מגלה את זהותו; הוא מצפה שיעקב-ישראל ירד מצרימה
וישתחוה לפניו וימליכו. אולם יהודה ניצחו בנימוקיו, ומתוך התרגשות
– ולא בהגיון – נאלץ יוסף להתוודע אל אחיו, וכך נשאר המלכות בידי
יהודה. וזהו שנאמר: "ולא יכל יוסף להתאפק... ויאמר אני יוסף אחיכם
אשר מכרתם אתי מצרימה... למחיה שלחני אלהים לפניכם... וישימי
לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו משל בכל ארץ מצרים" (בראשית מה, א-ח)
– לאמור: אמנם אני מושל, אך מלך לא אהיה, ולכן: "מהרו ועלו אל אבי
ואמרתם אליו: כה אמר בנך יוסף" (שם ט) – כלומר: הכל טוב ויפה, אך
אבי כבר לא ישתחוה לי, אין המלכות שלי, חלומי השני לא יתממש. הנה
יעקב בא למצרים ולא יזכה את יוסף אפילו בנשיקה אחת, בשעת הפגישה
קרא יעקב את קריאת שמע.

ז) בזראשית פרשת מקץ פרק מב

(ז) וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת אַחֵיו וַיִּכְרַם וַיִּתְנַכַּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֲתָם קְשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֵאֵין בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לְשֹׁבְרֵי אֶבֶל:
(ח) וַיִּכְר יוֹסֵף אֶת אַחֵיו; וְהֵם לֹא הִכְרָהוּ:
(ט) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִרְגָּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאֶתְם:

מתוך: חזון ומנהיגות – עמ' לט-מא

וירא יוסף את אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשברי אכל. ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו. ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם (בראשית טב, ז-ט).

החזרה שחוזרת התורה על העובדה שיוסף הכיר את אחיו מעוררת, כמובן, תמיהה. כמה מן הפרשנים מציעים להבין את הפסוק השני כאומר כי אף שיוסף הכיר אותם, הם לא הכירוהו. כדי להסביר את שיחתו של יוסף עם אחיו, אומר אבן עזרא כי "בתחילה הכיר שהם אחיו, ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו" (בפירושו לפסוק, ד"ה ויכירם). רש"י (ד"ה והם לא הכירוהו) מצטט כאן מדרש אגדה: "כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו וריחם עליהם, והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוזה".

אני מבקש להציע פירוש שונה במקצת. פסוקים אלו מספרים לנו על שתי היכרויות. הראשונה התבססה על חוויות העבר: אותם אנשים, אותן תכונות, אותה התרגשות רבה, אותו מזג סוער, אותו טבע אנושי חסר רחמים וכיוצא באלה. כתוצאה מכך התעוררו כל זיכרונות העבר – הכאב, כל התחבולות, המכות וההתעללות שצריך היה לעבור. מבלי שרצה ועמו של יוסף הוצת. הוא התנכר לאחיו והתייחס אליהם בקשיחות מכיוון שהוא חש בריחוק שבינו לבינם.

התורה ממשיכה ומספרת לנו כי מאוחר יותר הכיר בהם יוסף כאחים. כשהתבונן בהם ובארשת פניהם עמד על שינוי שחל בהם. פניהם של שמעון ושל לוי התירכבו; הם לא שידרו אכזריות וקשיחות. מבט אחר נשקף מעיניהם; העיניים האפורות כפלדה הפכו לכחולות, חולמניות. פניו של יהודה התבגר; נשקפו מהם נחישות ותקיפות. כולם נראו כסובלים ממצב רוח דיכאוני, כאילו הם חסרי שקט פנימי, כאילו פחד נורא רודף אותם. בלשון אחרת: הם הגיעו בלב מלא צער וענווה, ברוח של חרטה, אך הם לא זיהו את טוב הלב והנועם שקרנו מפניו של יוסף.

לפתע הכיר יוסף שעשרת האנשים העומדים לפניו אינם אותם אנשים אשר מכרו אותו לעבדות. חמתו שככה. הוא הבין שהשינוי המהפכני שחל בהם הוא עדיין בלתי נראה, נחבא. לא פעם אין החוטא מודע לשינוי שמתרחש במסתרי אישיותו; שינוי זה צריך לממש ולהחציץ. ישנו צורך בורז (קטליזטור) אשר יביא את השינוי לתודעתו, ויעצב אישיות חדשה מן המסתורי וחסר הצורה, כשהטובים שבזרזים הם הסבל וההתנגרות. יוסף החליט להפחיד את אחיו ולהביכם כדי שיעמדו בעצמם על השינוי שחל בזהותם. בפגישתם הראשונה, כאשר דיבר עימם קשות, הוא ביקש להעניש אותם על פשעם מן העבר. אך מאוחר יותר הבין כי אסור לו להעניש אותם על חטא שחטאו אחרים. כל שצריך היה לעשות הוא להביא לתודעתם את השינוי שחל בהם; ודבר זה צריך היה להיעשות על ידי קשיים שיוצבו בפניהם, על ידי כחינת מחויבותם ההרדית. יוסף ידע כי ההתפייסות אכן תתרחש וכך תצמח כנסת ישראל. הגלות במצרים החלה. הוא הראשון שבגולים, והם יבואו אחריו, ובסופו של דבר יגיע גם יעקב. הגזירה האלהית התגשמה.

ט) בראשית פרשת מקץ פרק מב
(ח) ויכר יוסף את אחיו והם לא הפריהו:
(כד) ויטב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם
ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם:

מתוך: בשם אומרם – עמ' מה

הכרת הטוב של משה התגלתה בלקיחת ארונו של יוסף

השבטים במצרים צריכים להכיר טובה ליוסף, על שכלכל אותם ואת בני ביתם בנעימות ובהבה במשך כל ימי חייו. משה רבינו - כיוצא חלציו של לוי - ראה את עצמו חייב להכיר טובה ליוסף על מעשיו הטובים לאחיו במצרים. בפרט, שהיה אחד מבני השבטים שהשתדלו במכירתו של יוסף. ולכן משה כאחד מצאצאיו רצה לתקן ענין זה. אנו מוצאים את הביטוי לרחמנותו של יוסף, שכתוב (בראשית מ"ב ח'): "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו". כותב רש"י: "והם לא הכירוהו...ומדרש אגדה, ויכר יוסף את אחיו, כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו וריחם עליהם...". הוכחה שלוי היה בעצה אחת עם שמעון בקשר למכירתו, אנו מוצאים בפסוק: "ויטב מעליהם ויבך...ויקח מאתם את שמעון ויאסור אותו לעיניהם" (שם פסוק כ"ד). כותב רש"י: "את שמעון. הוא השליכו לבור, הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר, נתכוין יוסף להפרידו מלוי, שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו". בגלל חלקו של לוי במכירת יוסף, ראה משה שיש לו אחריות מיוחדת לתקן את הדבר ולעשות מעשה שיבטא פעולת הודאה ליוסף.

ח) בראשית פרשת מקץ פרק מב
(ח) ויכר יוסף את אחיו והם לא הפריהו:

מתוך: ברכת יצחק – עמ' נט-ס

מה היה עיקר חטאם של השבטים

שמעתי ממנו"ר מרן הגר"ד סולובייצ'יק זצ"ל ביאור בעיקרה של הפרשה, חלומותיו של יוסף היו בתורת נבואה. ואף שאחיו הלעיגו עליו ועל דבריו, הבינו שכל דבריו הם דברי נבואה. ולכן כותב הרמב"ן שיוסף לא שלח את אביו כל השנים שהיה במצרים, אף שהיה בידו כיון שהיה מושל בכל הארץ, מפני שחכה עד שיתקיימו החלומות, שידע שהם בתורת נבואה. ולכן סיפר יוסף את החלומות לאחיו אף שידע שישנאו אחיו אותו על חלומותיו ועל דבריו, מפני שלא רצה לכבוש נבואתו. האחים לא קבלו נבואת יוסף ולא הבינו את גדלות ורוממות יוסף. והשבטים לא הבחינו או לא העריכו די את פרישותו וצדקתו וקדושתו של יוסף הצדיק, וסברו שהוא מורד במלכות ומהרהורי לבו הוא חולם, וזה היה עיקר חטאם של השבטים, שלא הכירו ביוסף את המידות הסגוליות שהיו ביוסף, שהיה נביא ונזיר – "פרישא דאחיהו" (אונקלוס שם).

י) בראשית פרשת מקץ פרק מב
ט) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגָּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת עֲרֹת הָאָרֶץ בְּאַתֶּם:

מתוך: חזון ומנהיגות – עמ' מב-מג

ניצוד ראוי לנהוג

התורה מספרת לנו כי כאשר נפגשו האחים, "ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם" (בראשית מב, ט). "ויזכר" אין משמעו כאן כעניין של היזכרות אלא כעניין של ציפייה: "זכור את יום השבת" (שמות כ, ח) משמעו: היה מוכן ליום השבת, צפה ליום השבת. יוסף ציפה במשך שנים רבות להתרחשותו של עימות כזה. השאלה הייתה כיצד ראוי לנהוג במהלך אותו עימות.

אך כעת, כשבאו האחים לפני יוסף בפעם השנייה, לא יכול היה לעצור בעצמו וצריך היה להתייחס אליהם כאל אחים. הם שתו והשתכרו – שכרות שעניינה בלבול ומבוכה. בפעם הראשונה ניצבה לפני יוסף בעיה: האם יתייחס אליהם כאל זרים או כאל אחים? האם ינקום בהם אם לאו? בפעם השנייה כבר נפתרה בתודעתו בעיה זו: הם אחיי, אנחנו משפחה אחת, בית אב אחד, קבוצה אחת – מבלי להתחשב בדרך שבה התנהגו שנים רבות קודם לכן. בהיותו שיכור, במצב של בלבול מוחלט, הוא שכח את האשמתם בריגול – עניין זה איבר את משמעותו. תחת הכעס שחש יוסף כלפי אחיו, ובמקום הזיכרונות הקדומים על התנהגותם הנכלולית כלפיו, נתעורר בו כעת זרם אדיר של אהבה מלאת חיבה אליהם. בלבו של יוסף, שידע כל העת מי הם העומדים לפניו, נמצא כעת מקום לאהוב אותם. "וישתו וישכרו עמו" (בראשית מג, לד): לא היה שום היגיון בדבר, אך חל שם שינוי באישיות ובזיכרונות. יוסף שכח את מעשה המכירה. השינוי גרם לכך שיוסף חדל להיות אותו עריץ המושל על ארץ מצרים והחל לפעול ברוח של אחווה. קודם לכן אמרו האחים ליעקב: מה יכולים לנו לעשות? האם אתה מצפה לגילוי של אהדה מצידו של השליט? אינך יכול לצפות לכך מאתו זר. בפעם השנייה כשבאו האחים, יוסף ידע היטב כי לא יעניש אותם, והחליט לא להסתפק בדרך הרחמים והסליחה אלא לבחור בדרך ההתפייסות, כאח אל אחיו.

יא) בראשית פרשת מקץ פרק מב
ט) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגָּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת עֲרֹת הָאָרֶץ בְּאַתֶּם:

מתוך: האדם ועולמו – עמ' קט-קע

לרגל ולתור

בפרשת מקץ אומר יוסף לאחיו: "מרגלים אתם, לראות את ערות הארץ באתם" (בראשית מב, ט). לא זו היתה המשימה שהטיל משה על המרגלים שאותם שלח "לתור את הארץ". אין כאן שליחות לשם איסוף מודיעין צבאי, כי אם שליחות של תיור. משה רבנו ביקש לקבל אינפורמציה על טיבם של יושבי כנען, תרבותם, כוח עמידתם, על האקלים, המצב הכלכלי וכיוצא באלה.

בפרשת שלח כולה אין אנו מוצאים את הביטוי "מרגלים"; מדובר בה על "לתור", "התרים את הארץ". ההבדל בין "לתור" ובין "לרגל" ברור מאוד. "ריגול" הוא עניין צבאי - בלשון ימינו משתמשים במלה "מודיעין", איתור מקומות איסטרטגיים, נקודות תורפה, עמדות מבוצרות וכדומה הם מהפרטים שכל צד לוחם רוצה לדעת על הצד שכנגד.

יב) בראשית פרשת מקץ פרק מב
(כא) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבֵל אֲשֶׁמִים אֲנַחְנוּ
עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בַּהֲתַחַנְנוּ
אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת:

מתוך: על התשובה – עמ' רכב-רכד

"אָבֵל"

"שאין אנו עזי פנים וקשיעורף לומר לפניך ה' אלהינו
ואלהי אבותינו, צדיקים אנחנו ולא חטאנו, אבל
אנחנו ואבותינו חטאנו"

דומה כי לא נוכל להבין וידוי זה כראוי, אם נפרש בצורה
לא נכונה את המלה "אבל". רק אם נתרגם נכונה את המלה
"אבל" — נמצא בו בידוי זה ביטוי קולע לאותה תשובה
הבאה בעקבותיה של הרגשת החטא, כאשר החוטא כבר אינו
יכול להחזיק מעמד יותר מרוב אימה ומורא. "אבל אנחנו
ואבותינו חטאנו" — "אבל" כאן אין פירושו במובן "אלא"
[out או however באנגלית] כדרך שנמצא שימוש זה אף
במקרא, כגון (דהי"ב לג, יז) "אבל עוד העם זוכחים בממות".
"אבל" שבידוי פירושו: **אמנם, באמת**. כלומר, אמנם אין
אנו יכולים להתכחש עוד, באמת אין לנו ברירה עוד,
מוכרחים אנו לשוב בתשובה, מוכרחים אנו להתוודות.

כנראה שה"אבל" שנלקח אל תוך הוידוי הוא
ה"אבל" בספר בראשית (מב, כא): "אבל אשמים אנחנו על
אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו".
עד עכשיו, לא הודינו ולא התוודינו על חטאינו; עד עכשיו
היה קול אחינו בהתחננו אלינו מנקר באזנינו ומייסר את
מצפוננו; עד עכשיו נסינו במיטב יכולתנו להרחיק ולהדחיק
את רגש האשמה שכסס בנו פנימה; לא אבינו להודות כי

אשמים אנחנו, לא העזנו להעלות את הדברים בפינו. עכשיו
אנו רואים כי החטא צף ועולה אל מול פנינו; אנו רואים
כי ההשגחה מתנקמת בנו, שמעון במאסר, השליט המצרי
מתנכל לנו על לא עול בכפנו ומאשים אותנו בפשע מטורף
של ריגול. האם אין הדבר ברור בעליל כי כאן נדרש מאתנו
דם אחינו שקולו בהתחננו אלינו עדיין מהדהד ומנקר
באזנינו. אין זאת אלא כי אם מן השמים מענישים אותנו.
הכחשת החטא שלנו שוב אינה מעלה או מורידה כלום.
החטא עומד נגדנו בכל אימתו. אין מנוס ממנו. הבה אחים
ונתוודה: "אבל אשמים אנחנו" ...

כידוי בני יעקב ראשי שבטי ישראל — כך וידוינו: "שאינו
אנו עזי פנים וקשי עורף לומר לפניך צדיקים אנחנו ולא:
חטאנו". הרי בידוי עסקינן ומה אנו משבחים עצמנו לפתע
"שאינו אנו עזי פנים וקשי עורף", מה מקום כאן לשבח תוך
אמירת הוידוי? באמת אין כאן כל שבח לעצמנו, אלא הדגשת
האשמה: "אלהינו ואלהי אבותינו, אנא תבוא לפניך
תפילתנו ואל תתעלם מתחינתנו" — למרות זאת — "שאינו
אנו עזי פנים וקשי עורף לומר לפניך צדיקים אנחנו ולא
חטאנו". יודע אתה, למה אין אנו עזי פנים וקשי עורף לומר
לא חטאנו? לא מפני שכבר באנו בתשובה שלימה לפניך.
אלא פשוט משום שאי אפשר לנו עוד להכחיש יותר! "אבל
אנחנו חטאנו".

יד) בראשית פרשת מקץ פרק מב
 (כז) ויפתח האחר את שקו לתת מספוא לחמרו במלון
 וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו:
 (כח) ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם
 ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלקים לנו:

מתוך: בסוד היחיד והיחד – עמ' רסה-רסו

ויהי בדרך במלון

מה יפו דברי המדרש בראשית רבה, פ' מקץ: "כד דמיך ר' סימון אמר ר' לוי: השבטים מציאה מצאו וכתוב ויצא לבם, אנו שאבדנו את ר' סימון על אחת כמה וכמה!"
 מציאת הכסף בפי אמתחותיהם החרידה את אחי יוסף חרדה גדולה. אימת מוות קפצה עליהם. טעות-שהייה קטנה סיבבה יסורי נפש אלה. לו פתחו את שקיהם עובר ליציאתם את מצרים, לא היו צריכים להתענות בפחד עלילת שקר. אילו נעשתה בדיקת החבילות בזמנה ובמקומה, היו יכולים להשיב את הכסף לאיש המוזר, ליישר את כל ההדורים ולסלק את החשדים והבעות. אבל הם פיגרו קצת בבחינת האמתחות והסתכלו בהן רק לאחר שהרחיקו ללכת ממצרים. "ויהי בדרך במלון ויפתח האחד את שקו וכו' וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו". אותה שעה כבר היתה רבה מהם הדרך למצרים. החזרה היתה קשה ומסוכנת, והגישה לשליט המשונה – מסוכנת. האורח הישר לתיקון ה"עוול" נחסם בעדם מחמת פיגורם. לכן יצא לבם ויחרדו איש אל אחיו. רבותינו העריכו את תגובת האחים למציאת הכסף בפי שקיהם במימרה כזו: "זה שאמר הכתוב: 'אולת אדם תסלף דרכו ועל ד' יזעף לבו' – היה להם לראות שקיהם קודם שיצאו משם, אם חיטים נתנו להם או שעורים"¹¹.

11 מדרש לקח טוב פרשת מקץ, וכן עיין בתענית ט', ע"א.

יג) בראשית פרשת מקץ פרק מב
 (כא) ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו
 אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו
 על פן באה אלינו הצרה הזאת:
 (כב) ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר
 אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש:

מתוך: ברכת יצחק – עמ' סא

אשמתו וחרטתו של ראובן

הנה חלוקה היא חרטת השבטים מזו של ראובן. שהרי האחים דנו את יוסף כרודף וחשבו שהיה חייב מיתה, ועל כך לא עשו תשובה, כיון שעדיין היו סבורים שהוא היה חייב ושהרשות היתה בידם להרגו, אלא שהתחרטו על מה שלא רחמו עליו בהתחננו אליהם ולא שמעו לקול אחיהם. אבל ראובן שהתנגד לעצם המכירה ורצה להחזיר את יוסף אל אביהם, הרי לא היה חלק מעצתם להרוג את יוסף, ולכן חשב ש"דמו נדרש", דהיינו שהם אשמים על עצם הדבר ששפכו את דמו של יוסף. והנה מי שהיה מתחילה אשם בזה הוא ראובן שבלבל משכבו של יעקב. ועיין ברש"י (ד"ה וגם דמו) שכתב וז"ל: "אתין וגמין רבוין. דמו וגם דם הזקן". עכ"ל (מב"ר א, יד). ושמעתי ממו"ר מרן הגר"ד הלוי סולובייצ'יק זצ"ל, שכשראובן בלבל משכבו של אביו הוא שבר את האימה ויראת הכבוד שהיו לאחים מאביהם יעקב, וביאר בזה את הפסוק "ויהי בשכון ישראל בארץ היא וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל - ויהיו בני יעקב שנים עשר" (לה, כב). שלפני שבלבל ראובן משכבו של אביו היה יעקב ברום המעלה ולכן נקרא בשם "ישראל", שזה שמו של יעקב כשהוא שליט, אבל ע"י מעשה ראובן נהפך מישראל ל"יעקב". ולכן בפסוק יש הפסק בין "וישמע ישראל" ל"ויהיו בני יעקב". ואלמלא זה לא היו השבטים מעיזים לעשות דבר כנגד רצון אביהם, ובפרט דבר כזה של מכירת יוסף שהיה גורם לו כל כך הרבה צער, ובזה היה אשם ראובן. ואף שעשה מה שעשה משום שתבע עלבון אמו, מכל מקום ההשלכות היו - שפגע באחדות ביתו של אביו ישראל, עד שלבסוף היה אפשר שיגיעו אף לכך שימכרו את יוסף בנו האהוב.

טו) בראשית פרשת מקץ פרק מג
(ט) אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך
והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים:

מתוך: על התשובה – עמ' נא-נב

בשפה העברית אפשר לומר "חטאתי לפניך" ואפשר לומר, ביחסת-אל (בדאטיב), "חטאתי לך". כך אומר יהודה לאביו (בראשית מג, ט) : "אם לא הביאותיו... וחטאתי לך כל הימים". בנוסח הויזוי של מי שחטא לחבירו ומת, אומר הרמב"ם (פ"ב, הי"א) : "ויאמר בפניהם חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה". מכאן ניתן לעמוד על הבחנה לשונית. "לפניך" — אמור רק כלפי אלהים, "לך" — גם לאלהים וגם לאדם.

מה ההבדל ביניהם? "חטאתי לך" — פירושו הזקתי לך, גרמתי לך הפסד, אני חייב לך משהו, כיהודה כלפי יעקב. ביטוי זה מתאים ליחסים שבין בני-אדם, ולפי היהדות גם ליחס שבין אדם לרבונו של עולם. חטא האדם, הריהו דוחק בכך רגלי השכינה, פוגע ופוגם כביכול באלהות. אדם אינו יכול לפגוע באינסוף ברוך הוא, שהוא "לעילא מכל חושבנא", כשם שאינו יכול להיטיב לו, "ואם יצדק מה יתן לך". אולם כאשר מסתכלים על ה' כעל אבינו שבשמים, ומתייחסים אליו כ"ה' צלי על יד ימיני" כל אימת שבאים לבקש פניו ולשאוב ממנו נחמה ועידוד — אזי כשחוטאים דוחקים את רגלי השכינה, העלובה וסובלת בשעה שיהודי חוטא. החוטא כביכול מזיק ומפסיד לשכינה. משום כך ייתכן לומר : "חטאתי לה' אלהי ישראל ולך".

יז) בראשית פרשת מקץ פרק מג
(ט) אשר ימצא אתו מעבדיך ומת
וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים:
(יז) ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע
בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם: פ
בראשית פרשת ויגש פרק מד
(לא) והיה פראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך
את שיבת עבדך אבינו ביגון שאלה:

מתוך: על התשועות – עמ' קסב-קסג

יז) בראשית פרשת מקץ פרק מד
(ט) אשר ימצא אתו מעבדיך ומת
וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים:
(יז) ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע
בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם: פ
בראשית פרשת ויגש פרק מד
(לא) והיה פראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך
את שיבת עבדך אבינו ביגון שאלה:

מתוך: ברכת יצחק – עמ' סו

מדוע הוסיף יהודה בקשת רחמים?

מתחילה אמר יהודה שכולם יהיו עבדים, ואחר שסיפר לו שנפש אביו הזקן קשור בנפשו של בנימין מבקש הוא שבנימין יצא חפשי. מדוע?
ושמעותי ממור"ר מרן הגרי"ד זצ"ל לבאר בזה, שיהודה חשב שכיון שהגביע נמצא ביד בנימין, הרי כיון שהמשפט במצרים ובכל העולם היה אז שאם אחד נמצא אשם כל המשפחה נתפסה באשמה וענשו את כולם, לכן מיד חשב שכולם יענשו וכולם יהיו עבדים, ולזה ענה יוסף, ויאמר: "חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם" (בראשית מד, יז). וזה הפתיע את יהודה שלא עלה על דעתו שיערך כאן משפט צדק ורק האיש האשם לבד יענש ואחרים יהיו לגמרי חפשיים, ואחר שראה שאפשר שיהיה משפט צדק המבוסס על זה שרק הנפש החוטאת תענש, אזי הוסיף יהודה לבקש גם רחמים גם על בנימין, על פי יסוד המשפט שיסד האיש בעצמו שרק האיש שחטא יענש והאחרים שהם נקיים לא יענשו כלל, וטען: אם בנימין יאסר ולא יחזור לאביו - "והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה" (בראשית מד, לא), וא"כ לא רק החייב יענש אלא גם זה שלגמרי נקי וזכאי, דהיינו אביו.

גם לאחר שעלה לגדולה, יוסף חש בודד; מעולם לא עלה בירו להשתלב בחברה המצרית: "וישימו לו לבדו ולהם לברם ולמצרים האכלים אתו לברם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים" (בראשית מג, לב). הם נזקקו ליוסף, לכשרונותיו ולחזונו, ועל כן סבלו אותו. יוסף היה המכשיר שה' עשה בו שימוש כדי להגשים את ייעודה של קהילת הברית. אך למען זכות מיוחדת זו - ואכן היתה זו זכות גדולה - צריך היה יוסף להקריב הרבה. היה עליו לפעול באומץ ובנחישות כדי לעבור את הלילה האפל של הברידות וההרואיות.
מה היתה המשימה שהוטלה על יוסף? משימה מורח נכפתה עליו, כזו שתבעה ממנו חיים של הקרבה ונבונה. בית אברהם, יצחק ויעקב ככול היה להסכם מקודש, חלק מן הברית כוללת הכול שנכרתה עם בחירתו של אברהם, לפיה יהיה זרעו "גר... בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג). עוד קודם שנעשו צאצאי אברהם מעורבים באותה הרפתקה מסוכנת של גלות ושעבוד, צריך היה לאשר אמת כסיסית: יכולתה של קהילת הברית לשהות שנים כה רבות בארץ לא לה, בלי שתאכזר את זהותה. שניהם, יעקב ויוסף, הוכיחו זאת.